

Василь Пахаренко,
доктор філологічних наук,
провідний науковий співробітник
відділу навчання української мови та літератури
Інституту педагогіки НАПН України

Актуальні проблеми підготовки нових шкільних підручників з
української літератури (з досвіду роботи)

Після ухвалення нового Державного стандарту освіти творчу педагогічну громадськість чекає захопливе, але й украй складне, відповідальне завдання – створення нових шкільних програм та підручників. Особливо важливо скористатися нагодою для розробки оптимальних підходів викладання української літератури, максимально зберігаючи кращі чинні надбання й усуваючи прорахунки.

За останні десятиліття, а надто ж роки, зроблено багато: введено нові твори, переважно цікаві, злободенні для учнів відповідного віку, гуманістичні, художньо досконалі й патріотичні. Але не завжди. Частина і традиційних, і нововведених текстів не відповідає віковим особливостям школярів або ж скромна, «мілка» у суто мистецькому плані. Досі змагаються між собою два принципи укладання матеріалу у старших класах – стильовий і застарілий хронологічний. Програми й далі калейдоскопічні, переобтяжені великою кількістю авторів, оглядових тем, замість того, щоб скеровувати до глибинного, неквапливого осягання мистецьких шедеврів. Тільки ж передовсім і треба добирати для вивчення саме шедеври й обов'язково близькі, захоптиві для школярів відповідного віку.

Зараз же укладачі незрідка, намагаючись за будь-яку ціну розвантажити, полегшити програму, пропонують неодмінно коротенькі тексти. Але ж це далеко не єдиний критерій оптимальності твору для вивчення. Скажімо, я переконаний, переважна більшість шестикласників охоче прочитає не лише передбачений

програмою уривок «На Козацьких островах», а й усю тетралогію В. Рутківського «Джури», та ще й фільм подивиться, коли його нарешті завершать.

Навіть в інваріантному, оглядовому курсі, а тим паче у профільному, варто в центр уваги поставити конкретні художні тексти, організувати роботу так, щоб учні зацікавилися ними, навчилися їх розуміти, осмислювати, залучати для своїх духовних потреб. Крім того, на уроках літератури школярі мають навчитися усно й письмово висловлювати свої думки – зв'язно, чітко, нетрафаретно, красномовно. Цьому б посприяла вельми продуктивна ідея шкільного есею замість збаналізованого й зарегламентованого учнівського твору.

Якісно новими повинні стати й підручники. На щастя, за останні роки в цій царині напрацьовано чимало позитивного досвіду. Натепер рідна література є фактично осердям мистецького циклу шкільної освіти. А найголовніше, якраз на уроках літератури діти вчать розуміти абсолютно унікальну мову мистецтва як такого. Надалі цей потенціал рідної літератури в школі маємо зберегти і посилити.

Отже, матеріал підручника слід добирати й вибудовувати так, щоб він максимально сприяв формуванню ключових компетентностей учнів. Зокрема допомагав виробляти навички вести діалог – з аналізованим текстом, його автором, героями, критиками, учителем, однокласниками. З цією метою варто наводити різні чи й полярні інтерпретації дослідників одного й того ж твору. Чимало програмних текстів дають для цього широкі можливості – «Кайдашева сім'я» І. Нечуя-Левицького, «Захар Беркут» і «Сойчине крило» І. Франка, «Дорогою ціною» і «Тіні забутих предків» М. Коцюбинського та ін.

Ще один ефективний прийом – використання умотивовано розпорошеної по тексту підручника мозаїки рубрик, що дозволяють лаконічно висвітлювати різні, іноді несподівані аспекти аналізованого явища. Серед таких можливих рубрик – «Факт» (стисле повідомлення про якусь промовисту подію, вчинок тощо), «Доказ» (матеріал, що обґрунтовує певну тезу), «Судження» (роздуми митців і дослідників з приводу проблеми, яка обговорюється).

Важлива також рубрика «Творче завдання», яка допомагає учням виробляти навички самостійного трактування певного мистецького явища чи

конкретного твору та розвивати дослідницькі, креативні здібності. Зокрема тут можемо заохочувати школярів знаходити потрібну інформацію у друкованих та електронних джерелах, критично осмислювати її, виокремлювати головне і другорядне.

Меті поглиблення ерудиції, розширення кругозору учнів прислужиться рубрика «Контексти» (з відповідними уточненнями – філософський, політичний, історичний, географічний, мовознавчий та ін.). Особливо важливий «Мистецький контекст» – представлення, включення в аналітичне поле спектаклів, художніх фільмів, пісень, музики, анімації, відеоігор, пов'язаних із програмовими творами.

Скажімо, у розділі про «Лісову пісню» Лесі Українки можна познайомити десятикласників з цілою низкою різножанрових мистецьких інтерпретацій драми-феєрії. Це й художні фільми (причому вельми відмінні за поетикою) В. Івченка та Ю. Ілленка, і балет Національного театру опери і балету ім. Т. Шевченка, й відеогра «The forest song» (студія Colabee, США), й анімаційні фільми О. Рубан (Україна) та М. Юаси (Японія) [див. докл. 1].

Збагатить підручник та пожвавить інтерес учнів і широке залучення ресурсів інтернету – текстів літературних творів та літературознавчих студій в електронному варіанті, блогів авторів сучасних письменників. Безсумнівно, запам'ятаються задіяні в підручнику віртуальні екскурсії (скажімо, на хутір Надія, у музей І. Франка в Нагуєвичах і в Криворівні) [2].

До речі, варто прислухатися до нагальної вимоги часу: випускати два відмінні варіанти підручника: паперовий та електронний. У цьому останньому, не обмеженому жорсткими санітарними вимогами до обсягу, з'явиться можливість ширше, ґрунтовніше викладати матеріал, залучати більшу кількість ілюстрацій, подавати т. зв. «живі» світлина, аудіо- й відеопродукцію.

У будь-якому разі єдиний шанс для сучасного підручника здійснити покладені на нього дидактичні функції – це стати для учня не занудним ментором, а цікавим, несподіваним, дотепним товаришем-співрозмовником.

Література

1. Пахаренко В. Українська література (профільний рівень): підручник для 10 класу загальноосвітніх навчальних закладів. К.: Грамота, 2018. – 272 с.
2. Нагуєвичі. Меморіальний заповідник на батьківщині Івана Франка // <http://www.kray.org.ua/10287/mandrivky/naguyevichi-memorialniy-zapovidnik-na-batkivshhiiii-ivana-franka/> (дата звернення 5. 05. 21).